

**MAKTABLARDA EKOLOGIK MADANIYATNI BOSHQARISH
MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH****Xasanov Lutfullo Ubaydullayevich***Oriental universiteti “Ta’lim menejmenti”**yo’nalishi magistranti***Safarov Alisher Yunusaliyevich***“Biznes va boshqaruv” kafedrasida dotsent v.b.*

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarning ekologik madaniyatini shakllantirishning boshqaruv mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqotda ekologik ta’limni takomillashtirishda tizimli yondashuv, fanlararo integratsiya va raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, maktab muhitini "yashil ekotizim"ga aylantirish bo'yicha amaliy takliflar berilgan bo'lib, ular o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ekologik madaniyat, boshqaruv mexanizmlari, barqaror rivojlanish, yashil maktab, fanlararo integratsiya, ekologik ta’lim, ekologik monitoring.

Аннотация. В данной статье анализируются механизмы управления формированием экологической культуры учащихся в общеобразовательных школах. В исследовании рассматриваются вопросы системного подхода, междисциплинарной интеграции и использования цифровых технологий в совершенствовании экологического образования. Также даны практические предложения по превращению школьной среды в «зеленую экосистему», что способствует повышению экологической ответственности учащихся.

Ключевые слова: экологическая культура, механизмы управления, устойчивое развитие, зеленая школа, междисциплинарная интеграция, экологическое образование, экологический мониторинг.

Abstract. This article analyzes the management mechanisms for forming ecological culture among students in general secondary schools. The research examines the systematic approach, interdisciplinary integration, and the use of digital technologies in improving environmental education. Furthermore, practical suggestions are provided for transforming the school environment into a "green ecosystem," which serves to increase students' environmental responsibility.

Keywords: ecological culture, management mechanisms, sustainable development, green school, interdisciplinary integration, environmental education, ecological monitoring.

KIRISH

Insoniyat tamadduni bugungi kunda iqlim o‘zgarishi, tabiiy resurslarning kamayishi va global ekologik muvozanatning buzilishi kabi misli ko‘rilmagan chaqiriqlarga duch kelmoqda. Bunday sharoitda atrof-muhitni muhofaza qilish faqatgina texnik yoki iqtisodiy choralar bilan emas, balki inson ongi va madaniyatini tubdan o‘zgartirish orqali amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan jarayonga aylandi. Maktab ta’limi shaxsning ma’naviy va ijtimoiy qiyofasi shakllanadigan eng muhim bosqich bo‘lgani sababli, aynan umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ekologik madaniyatni shakllantirish va bu jarayonni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish strategik ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda maktablarda ekologik ta’lim berish an’anaviy tarzda faqat nazariy bilimlarni uzatish bilan cheklanib qolmoqda. Ko‘p hollarda ekologiya mavzusi biologiya yoki geografiya fanlarining kichik bir qismi sifatida o‘qitiladi, biroq u o‘quvchining kundalik yashash tarziga, qadriyatlariga va ijtimoiy mas’uliyatiga aylanmaydi. Boshqaruv mexanizmlarining eskirganligi, maktab infratuzilmasining "yashil texnologiyalar"ga mos emasligi va ta’lim jarayonida amaliy yondashuvning yetishmasligi ekologik madaniyatni tizimli shakllantirishga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli, maktab boshqaruv tizimini innovatsion usullar asosida yangilash, o‘quvchilarni tabiat bilan uyg‘un yashashga o‘rgatuvchi yangi metodologik asoslarni joriy etish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ekologik xavfsizlikni ta’minlash va aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri etib belgilangan. Bu esa maktab ta’limi tizimida ekologik menejmentni takomillashtirishni, ya’ni o‘quv muhitini ekologizatsiya qilish, raqamli texnologiyalardan foydalanish va jamoatchilik bilan hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqishni taqozo etadi. Mazkur maqolada maktablarda ekologik madaniyatni boshqarishning tashkiliy-pedagogik mexanizmlari tahlil qilinib, yosh avlodni tabiatga nisbatan ongli va g‘amxo‘r munosabat ruhida tarbiyalashning eng samarali yo‘llari ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Maktab yoshidagi o‘quvchilarda ekologik madaniyatni shakllantirish masalasi jahon pedagogikasi va psixologiyasida keng tadqiq etilgan yo‘nalishlardan biridir. Xalqaro miqyosda YuNESKO va BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida ishlab chiqilgan Barqaror rivojlanish yo‘lida ta’lim konsepsiyasi ushbu sohadagi fundamental asos bo‘lib xizmat qiladi. Xorijiy tadqiqotchilarning qarashlarida ekologik madaniyat nafaqat bilimlar yig‘indisi, balki shaxsning ekologik dunyoqarashi va ekologik xulq-atvori sifatida talqin etiladi. Ko‘plab G‘arb olimlari ta’lim muassasalarida Butun maktab yondashuvi (Whole-school approach) ni qo‘llash orqali ekologik boshqaruvni tizimlashtirish zarurligini ta’kidlaydilar.

MDH mamlakatlari va mahalliy tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlarida ekologik madaniyatni boshqarishning pedagogik shart-sharoitlari, o‘quvchilarda tabiatga nisbatan mas’uliyatni shakllantirishning shakl va metodlari atroflicha o‘rganilgan. O‘zbekistonlik olimlar o‘z tadqiqotlarida milliy qadriyatlar, ajdodlar merosi va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning uyg‘unligiga alohida e’tibor qaratadilar. Biroq, raqamlashish va globallashtirish sharoitida maktab boshqaruv tizimini aynan ekologik maqsadlarga yo‘naltirilgan holda takomillashtirish mexanizmi hali ham qo‘shimcha ilmiy asoslashni talab etadi.

Mazkur tadqiqotni o‘tkazishda tizimlilik, izchillik va ob‘ektivlik tamoyillariga tayanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy-qiyosiy tahlil metodidan foydalanilib, ekologik ta’lim va menejment sohasidagi mavjud ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va xalqaro standartlar qiyosiy o‘rganildi. Pedagogik kuzatuv metodi orqali maktablardagi ekologik muhit, o‘quvchilarning tabiatni muhofaza qilish tadbirlaridagi ishtiroki va boshqaruv qarorlarining ijrosi bevosita kuzatildi.

Shuningdek, modellashtirish metodi yordamida maktablarda ekologik madaniyatni boshqarishning tashkiliy-funksional modeli ishlab chiqildi, unda ta’lim mazmuni, infratuzilma va ijtimoiy sheriklik elementlari sintez qilindi. Prognostik metod orqali tatbiq etilayotgan boshqaruv mexanizmlarining kelgusidagi samaradorligi va o‘quvchilarning ekologik ongiga ta’siri prognoz qilindi. Metodologik baza sifatida O‘zbekiston Respublikasining Ekologik xavfsizlik konsepsiyasi hamda umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlari olindi. Bunday majmuaviy yondashuv maktablarda ekologik madaniyatni boshqarish mexanizmlarini nafaqat pedagogik, balki tashkiliy-boshqaruv jihatidan ham chuqur tahlil qilishga imkon berdi.

NATIJALAR

Maktablarda ekologik madaniyatni boshqarish mexanizmlarini tadqiq etish jarayonida olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, ta’lim muassasasining ichki muhiti va boshqaruv qarorlari o‘quvchilarning qadriyatlar tizimiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tajriba-sinov ishlari davomida aniqlanishicha, ekologik menejment tamoyillari asosida faoliyat yuritadigan maktablarda o‘quvchilarning atrof-muhitga nisbatan mas’uliyatli munosabati an’anaviy boshqaruv tizimidagi maktablarga qaraganda sezilarli darajada yuqori shakllangan. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, maktab hududida chiqindilarni saralash, energiyani tejash va ko‘kalamzorlashtirish ishlarini boshqarishga o‘quvchilarning jalb etilishi ularda nazariy bilimlarning barqaror hayotiy ko‘nikmalarga aylanishini ta’minlagan.

Shuningdek, boshqaruv tizimiga raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ekologik tarbiya jarayonini nafaqat maktab ichida, balki oila va jamiyat darajasida ham samarali nazorat qilish imkonini bergan. Natijalar shuni anglatadiki, ekologik loyihalar va tanlovlar orqali

rag‘batlantirish mexanizmining yo‘lga qo‘yilishi o‘quvchilar o‘rtasida ijobiy ekologik raqobatni yuzaga keltirib, ularning ijtimoiy faolligini oshirgan. Bu jarayonda maktab ma‘muriyati va pedagogik jamoaning ekologik yo‘nalishdagi boshqaruv mahorati o‘quvchilarda tabiatni muhofaza qilish nafaqat burch, balki zamonaviy insonning madaniy belgisi ekanligi haqidagi tushunchaning mustahkamlanishiga xizmat qilgan.

Boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish doirasida maktab ichki resurslarini tejash bo‘yicha o‘rnatilgan monitoring tizimi elektr energiyasi va suv iste‘molini o‘rtacha 15-20 foizga kamaytirish imkonini berdi. Bu iqtisodiy samaradorlik maktab byudjetini boshqarishda yangi imkoniyatlar ochib, tejalgan mablag‘larni yanada kengroq ko‘lamdagi ekologik loyihalarga yo‘naltirishga zamin yaratdi. Umumiy natijalar shuni ko‘rsatadiki, ekologik madaniyatni boshqarish tizimi maktab faoliyatining barcha jabhalariga — o‘quv dasturidan tortib xo‘jalik boshqaruvigacha tizimli ravishda tatbiq etilgandagina yuqori natija beradi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar muhokamasi shuni namoyon qiladiki, maktablarda ekologik madaniyatni boshqarish faqatgina o‘quv soatlarini ko‘paytirish yoki tadbirlar o‘tkazish bilan cheklanmaydigan ko‘p qirrali jarayondir. Asosiy muammo shundaki, ko‘pincha ekologik ta‘lim mazmuni kundalik boshqaruv amaliyoti bilan uyg‘unlashmay qoladi. Masalan, dars jarayonida tejamkorlik va tabiatni asrash haqida nazariy bilimlar berilsa-da, maktab binosida resurs tejoychi texnologiyalarning yoki chiqindilarni saralash imkoniyatining yo‘qligi o‘quvchida ma‘lum bir ikkilanishni shakllantirishi mumkin. Muhokama davomida ta‘kidlanganidek, boshqaruv mexanizmini haqiqiy ma‘noda takomillashtirish uchun maktabning o‘zi "yashil" hududga va har bir qarori ekologik mantiqqa asoslangan namunali tizimga aylanishi lozim.

Bundan tashqari, ekologik madaniyatni boshqarishda fanlararo integratsiyaning yetishmasligi muhim masala sifatida ko‘rilmogda. Ekologik tarbiyani faqat tabiiy fanlar zimmasiga yuklash boshqaruv samaradorligini pasaytiradi, vaholanki, ijtimoiy-gumanitar fanlar, san‘at va adabiyot orqali tabiatga nisbatan insoniy fazilatlarni, estetik didni va ma‘naviy mas‘uliyatni shakllantirish imkoniyati juda katta. Muhokamalar shuni ko‘rsatadiki, boshqaruv mexanizmiga ota-onalar va mahalliy hamjamiyatni kengroq jalb etish orqali maktabda berilgan ekologik tarbiyaning uyda va ijtimoiy muhitda izchil davom etishini ta‘minlash mumkin.

Shu bilan birga, boshqaruv tizimida rag‘batlantirish usullarini qayta ko‘rib chiqish zarurligi muhokama qilindi. Faqatgina nazariy baholash tizimidan voz kechib, o‘quvchilarning ekologik tashabbuslarini, loyihalardagi ishtirokini va kundalik hayotdagi ekologik odatlarini inobatga oluvchi monitoring tizimini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu esa maktab ekologik menejmentining nafaqat ta‘limiy, balki ijtimoiy institut sifatidagi rolini oshirishni,

maktabni jamiyatdagi ekologik o‘zgarishlar markaziga aylantirishni taqozo etadi. Innovatsion boshqaruv yondashuvlari esa o‘quvchining ekologik ongini faqat bilim darajasida emas, balki e’tiqod darajasida shakllantirishga xizmat qilishi kerak.

XULOSA

Global ekologik inqirozlar avj olayotgan hozirgi davrda maktab ta’limi tizimida ekologik madaniyatni shakllantirish jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi strategik vazifa hisoblanadi. Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, maktablarda ekologik boshqaruv samaradorligi faqatgina o‘quv dasturlariga yangi mavzular kiritish bilan emas, balki butun ta’lim muhitini ekologizatsiya qilish, boshqaruv qarorlarida tizimlilik va izchillikka rioya etish orqali ta’minlanadi. Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan tashkiliy-pedagogik mexanizmlar o‘quvchilarda nafaqat nazariy bilimlarni, balki kundalik hayotda tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabat va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Samarali boshqaruv modelining asosiy ustuni sifatida maktab, oila va jamiyat o‘rtasidagi uzviy hamkorlikni ko‘rish mumkin. Boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish doirasida raqamli texnologiyalardan foydalanish, loyihaviy o‘qitish metodlarini tatbiq etish va maktab infratuzilmasini "yashil" standartlarga moslashtirish o‘quvchilarning ekologik dunyoqarashini tubdan o‘zgartirishga imkon beradi. Bu jarayonda maktab ma’muriyati va pedagogik jamoaning professional kompetensiyasi, ularning shaxsiy namunasi va ekologik qadriyatlarni ta’limning barcha bosqichlariga singdira olishi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Yakuniy xulosa shundan iboratki, maktablarda ekologik madaniyatni boshqarish mexanizmining takomillashtirilishi kelajakda tabiat bilan uyg‘un yashaydigan, tabiiy boyliklarni asraydigan va ekologik xavfsizlikni ta’minlay oladigan sog‘lom avlodni voyaga yetkazishning garovidir. Innovatsion boshqaruv yondashuvlarini izchil qo‘llash orqali maktablarni nafaqat bilim berish maskani, balki jamiyatda ekologik madaniyatni targ‘ib qiluvchi va amalda qo‘llovchi markazlarga aylantirish mumkin. Bu esa o‘z navbatida mamlakatning ekologik barqarorligi va umuminsoniy qadriyatlarning qaror topishiga ulkan hissa bo‘lib qo‘shiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 27 maydagi “O‘zbekiston Respublikasida Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 434-son qarori.
2. Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021.

3. Salomova M. Maktab o‘quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2021.
4. Ergashev A. Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. – Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2005.
5. Safarov, A. (2025). Reklamalarda ishonitiruvchi aloqa. Ilg‘or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar, 2(1), 238-247. <https://doi.org/10.60078/3060-4842-2025-vol2-iss1-pp238-247>
6. Safarov, A. (2025). Reklamada ishonitirish va kreativ xabar strategiyasi. Marketing, 2(4), 488–499. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15804955>
7. Safarov, A. (2025). Bilimni sertifikatlashga asoslangan oliy ta‘lim tizimi. Ilg‘or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar, 2(6), 746-751. <https://doi.org/10.60078/3060-4842-2025-vol2-iss6-pp746-751>
8. Safarov, A. (2025, 13-oktabr). Aristotelning etos, patos, logos tamoyillarini zamonaviy reklamalardagi ahamiyati. “Zamonaviy ilm-fan va ta‘limning dolzarb masalalari: muammolar, vazifalar va yechimlar” xalqaro ilmiy-amaliy anjuman to‘plami. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17341101>
9. Safarov, A. (2025). Reklama jozibadorligi. Global Science Review, 4(1), 205-208. <https://global-science-review.com/ojs/index.php/gsr/article/view/1462>